

מפגש

לעבודה חינוכית-סוציאלית

גיליון מיוחד בנושא

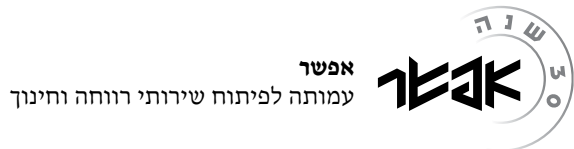
לקוויות למידה והפרעות קשב:
תאוריה, מחקר ומדיניות

עורכת-אורחת: פרופ' מלכה מרגלית

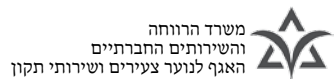
כרך כב • גיליון 39

תמוז תשע"ד – יוני 2014

יוצא לאור על ידי:

בשיתוף עם:

Lonely children and adolescents: Self-perceptions, social exclusion and hope

By: Malka Margalit

New York: Springer, 2012 (303 pages)

מיכל עינב

הספר הוא אחד מהספרים המרכזיים המתמודדים עם התופעה השכיחה, מעוררת המצוקה והדחק – תופעת הבדידות, כפי שהיא מתבטאת בקרב ילדים ובני נוער. המחברת, פרופ' מלכה מרגלית, לשעבר ראש בית הספר לחינוך באוניברסיטת תל-אביב, היא דיקן בית הספר למדעי התנהגות במרכז האקדמי פרס ברחובות ומשמשת כסגנית נשיא האקדמיה הבין-לאומית למחקר בליקויי למידה. לזכותה חמישה ספרים (אחד מהם בנושא בדידות בקרב ילדים עם צרכים מיוחדים) ומאות מאמרים שפורסמו בכתבי עת בין-לאומיים. הספר הנוכחי הוא תולדה של למעלה מ-15 שנות מחקר ענף של מרגלית וצוות המחקר שלה, אשר בחנו את תופעת הבדידות בילדות, על שלל היבטיה השונים.

ממצאי מחקרים אלו עולה כי השפעתה המזיקה של הבדידות נובעת מתפיסתה ככישלון באחד מהתחומים המרכזיים והמוערכים ביותר של התפקוד האנושי – התחום הבין-אישי. הספר מתמקד בחוויית הבדידות אצל ילדים ונוער – מן הבחינות הפנומנולוגית, ההתפתחותית (כגורם סיכון עם השלכות עתידיות), האישיותית והתרבותית, על פני סיטואציות שונות (בעיקר בתחומי בית הספר והמשפחה). הוא בוחן את תרומתן של תאוריות וגישות שונות בפסיכולוגיה, כגון: התאוריה הפסיכואנליטית, תאוריית ההתקשרות ותאוריות למידה חברתית, להבנת הבדידות.

אחד מהחידושים החשובים בספר הוא התייחסותו לבדידות בעולם הווירטואלי. מרגלית מראה, כיצד הזירה החברתית הווירטואלית, המתפתחת בקצב מסחרר, פותחת מחד גיסא בפני ילדים ומתבגרים את האפשרות להיות "חברים" עם רבים שאֵתם אין להם למעשה כל היכרות אישית, אך מאידך גיסא מצמצמת אינטראקציות בין-אישיות בחיים האמתיים ומרדדת יחסים עמוקים להודעות "like" באינסטגרם או "פוסטים" בפייסבוק. היא מדגישה את הקושי של ילדים ומתבגרים רבים לפענח נכונה את המסרים החברתיים המועברים באמצעים אלו ולהעביר את רגשותיהם וצורכיהם לאחרים בסביבה המשתנה תדיר. קשיים אלו אך מעצימים את חוויות הבדידות והניכור הבין-אישי של הילד והמתבגר, והשפעתן על חייהם בסביבה אשר מקדמת יחסים בין-אישיים רק לכאורה, הולכת וגדלה.

נוסף להסתכלות על הבדידות בעולם הווירטואלי, הספר מציג היבטים חשובים נוספים בנושא הבדידות של ילדים ונוער, כגון: בדידותם של ילדים עם צרכים מיוחדים, יחסי מורה-תלמיד כגורם בעל השפעה על הקשרים החברתיים של הילד, הצקות והתעללות מצד קבוצת השווים, יצירת "קליקות" כיתתיות, מאפייני האקלים המשפחתי וסגנונות הורות כמשפיעים על יכולתו של הילד להישען על הוריו. היבטים אלו מומחשים בבהירות בנייתו מוקרה מרתקים, תוך דיון בקשר שבין הממצאים המחקריים, המסקנות התאורטיות וההמחשות הקליניות.

כפועל יוצא מסקירה נרחבת ומעמיקה זו של הנושא, חידוש חשוב נוסף שהספר מקדם הוא הבנה של חוויית הבדידות לא כמבנה פשטני, דיכוטומי, של היעדר קשרים חברתיים אל מול נוכחותם, אלא כראייה מורכבת, רב-ממדית, דינמית ורציפה של איכות הקשר עם הסביבה ומאפייניו, אשר מושפעים ומתווכים על ידי מגוון נרחב של גורמים הקשורים בילד ובסביבתו כאחד.

בהתאם לגישות עכשוויות בפסיכולוגיה חברתית, התפתחותית ואבנורמלית, הספר מציג את הבדידות כגורם סיכון, תוך שהוא מצביע על מספר גורמי חוסן ומשאבים – חלקם מאפיינים אישיותיים וחלקם גורמים מצביים – העשויים למתן ולמצמצם את המצוקה החברתית-רגשית הכרוכה בבדידות. הסתכלות בו-זמנית זו על גורמי סיכון וחוסן מייצגת את תפיסתה של המחברת, המתמקדת במודל של בריאות וחוסן נפשי, להבדיל מהדגשת החולה והפתולוגי. לצורך הסתכלות זו, פרופ' מרגלית נעזרת במודל הסלוטוגני של אנטונובסקי, המקדם התבוננות מחקרית וטיפולית על הגורמים המקדמים אנשים לעבר רווחה נפשית וסיפוק בין-אישי. מודל זה, הפועל בתחומי קידום הבריאות, המניעה, הריפוי והשיקום, משתלב היטב עם האופן הרב-ממדי שבו מרגלית תופסת את חוויית הבדידות, ומסייע לקורא להבין, כיצד טכניקות והתערבויות טיפוליות ומניעתיות עשויות לקדם את הילד ואת המתבגר לנוע מצדו הכואב של רצף הבדידות אל עבר תחושת סיפוק ורווחה אישית.

השילוב החשוב בין המודל הסלוטוגני לבין התפיסה הרב-ממדית של בדידות המוצגת בספר, מוביל בטבעיות לתאוריית התקווה של שניידר, שבה בחרה מרגלית כמסגרת תאורטית חשובה, המקדמת דרכי טיפול בבעיה ומניעה שלה. היישום של תאוריית התקווה בנושא הבדידות הוא חידוש חשוב של הספר, שבעזרתו המחברת מציגה בפירוט ובשיטתיות טכניקות טיפוליות והתערבויות מצד גורמים שונים בסביבת הילד (הורים, מורים, מטפלים, יועצים חינוכיים ועוד). מטרתן של אלו לחזק את תחושת התקווה בקרב הילדים ולבסס אסטרטגיות פעולה סתגלניות ויעילות להתמודדות עם המצב.

נושא מרכזי, בעל חשיבות מחקרית וטיפולית כאחד, שהספר מציג, הוא בדידות בקרב ילדים ומתבגרים עם לקויות למידה. ראשית, הספר מביא עדויות מחקריות לכך שבקרב אוכלוסייה זו קיימת פגיעות גבוהה יותר לבדידות וניתוק חברתי, על שלל השלכותיהם. מרגלית עומדת על מגוון רחב של גורמים המצויים בבסיס הקשר בין לקויות למידה ובדידות, ביניהם גורמים פנימיים, כגון חוויית הערך העצמי של הילד ורמות מופחתות של תקווה, וכן גורמים חיצוניים, כגון: יחס קבוצת השווים לילד לקוי

הלמידה, יכולת המשפחה לפרוש משאביה הן לתחום הלימודי והן לתחום החברתי ומידת התייחסותם של מורים בפרט ומערכת החינוך ככלל להיבטים החברתיים של תלמידים לקויי למידה. כך לדוגמה, הספר סוקר גורמים, כגון מידת הקרבה הרגשית בין המורה לילד או יכולתו של הילד לקוי הלמידה לפרש נכונה את סביבתו החברתית, על אף מוגבלותו. בהתייחס למטרה היישומית שספר זה מקדם, פרופ' מרגלית מציעה כמה דרכי התערבות גם בתחום זה, תוך התייחסות לאתגרים הייחודיים הניצבים בפני הילד, משפחתו וסביבתו הלימודית, במטרה לפתח ולבסס במשולב הן יכולות לימודיות והן יכולות חברתיות, כבסיס לרווחה נפשית והסתגלות.

לסיכום, השילוב בין הסקירה הנרחבת של הגישות התאורטיות, המחקריות והטיפוליות בנושא הבדידות בקרב ילדים ובני נוער, השימוש בהצגות מקרה הממחישות תובנות וממצאים אלו, הדיון באוכלוסיות ייחודיות והקידום של תכניות התערבות למניעת בדידות וטיפול בסובלים ממנה, יוצרים ספר חובה, אשר יהיה לעזר רב לאנשי מקצוע טיפוליים, לקובעי מדיניות ציבורית, לאנשי חינוך, להורים ולגורמים נוספים הנפגשים עם תופעת הבדידות בעבודתם או בחייהם ומתקשים למצוא לה מזור. הספר מוביל את הקורא בו באופן שיטתי ומובנה בנבכי התופעה השכיחה, מסייע לו להבין את מקורותיה ומציע לו דרכי התמודדות יעילות מולה, לרווחת הילד וסביבתו.

